

поддержка малых и средних семейных фермерских хозяйств, развитие системы консультирования и доступ к организованному рынку.

Практическая значимость. Доведены изложенные теоретические положения и методические подходы до уровня конкретных рекомендаций по развитию семейного фермерства в Украине. Табл. : 1. Илл.: 2. Библиогр.: 23.

Ключевые слова: фермерство; семейные фермы; личные крестьянские хозяйства; устойчивое развитие сельских территорий; органическая продукция; органическое производство.

Золотницкая Юлия Викторовна - кандидат экономических наук, доцент кафедры экономической теории, интеллектуальной собственности и публичного управления, Житомирский национальный агроэкологический университет (г. Житомир, ул. Старый Бульвар, 7)

E-mail: Zolotyuliya@ukr.net

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-9278-0707>

Стаття надійшла до редакції 18.01.2020 р.

Фахове рецензування: 26.01.2020 р.

Бібліографічний опис для цитування:

Золотницька Ю. В. Становлення та розвиток сімейного фермерства у Польщі: досвід для України. *Економіка АПК*. 2020. № 2. С. 45 – 54. <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202002045>

Zolotnytska, Yu. V. (2020). Stanovlennia ta rozvytok simeinoho fermerstva u Polshchi: dosvid dlia Ukrainy [Establishment and development of family farming in Poland: experience for Ukraine]. *Ekonomika APK*, 2, pp. 45 – 54 [In Ukrainian]. <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202002045>

*

УДК 338.436

JEL Classification: O13; L22; L26

DOI: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202002054>

Д.В. НЕМІШ, кандидат економічних наук,
старший науковий співробітник

М.В. САВКА

І.Ф. БАЛАНЮК, доктор економічних наук, професор

Д.І. ШЕЛЕНКО, кандидат економічних наук

С.І. ІВАНІВ, аспірант*

Розвиток особистих селянських господарств та їх трансформація у сімейні фермерські

Мета статті - розкрити та проаналізувати становище особистих селянських господарств у сучасних умовах господарювання.

Методика дослідження. За методологічну основу дослідження обрано системний метод пізнання процесів розвитку особистих селянських господарств, опрацювання особливостей їх трансформації та інтеграції в сімейні фермерські господарства. Запропонована послідовність методичних прийомів передбачає застосування абстрактно-логічного методу при визначенні сутності статусу особистих селянських господарств, графічного - для отримання синтезованого уявлення щодо об'єкта дослідження, виявлення його складових, встановлення причинно-наслідкових зв'язків, вибіркового обстеження особистих господарств одного з районів Івано-Франківської області та узагальнення - для формулювання висновків щодо об'єкта дослідження.

Результати дослідження. Розглянуто соціально-економічні передумови становлення особистих селянських господарств як суб'єктів підприємницької діяльності. Виділено основні стримуючі чинники їхнього розвитку як повноцінної складової аграрного сектору. Показано приклад диференціації особистих селянських господарств за рівнем доходу від продажу сільськогосподарської продукції. Наведено основні напрями, інституційні передумови та можливості трансформації особистих селянських господарств у підприємницькі структури. Досліджено проблеми зайнятості та доходів сільського населення в особистих селянських господарствах одного із районів Івано-Франківської області. Проаналізовано структуру виробництва основних видів продукції в господарствах населення і структуру грошових і негрошових доходів сільських домогосподарств.

* Науковий керівник - Д.І. Шеленко, кандидат економічних наук.

© Неміш Д. В., Савка М. В., Баланюк І. Ф., Шеленко Д. І., Іванів С. І., 2020

Елементи наукової новизни. Поглиблено обґрунтування залежності доходів від ведення особистого селянського господарства стосовно таких факторів: соціальних - наявності працеспроможних членів господарства, кількості членів родини, віку власників, соціального стану, ступеня прояву господарської активності; економічних - напряду виробничої діяльності, розміру землекористування, продуктивності худоби, наявності в господарстві власної техніки та необхідних засобів виробництва, можливості реалізації надлишків виробленої продукції тощо.

Практична значущість. Розроблено пропозиції щодо напрямів трансформації особистих селянських господарств у структури підприємницького типу. Наведено, що найбільше можливостей трансформуватися у підприємницькі структури мають особисті селянські господарства товарного спрямування. Рис.: 3. Бібліогр.: 17.

Ключові слова: особисті селянські господарства; особисті селянські господарства товарного спрямування; трансформація особистих селянських господарств; сімейні фермерські господарства, доходи домогосподарств, сільськогосподарська продукція.

Неміш Дмитро Васильович - кандидат економічних наук, старший науковий співробітник, завідувач відділу економіки, Прикарпатська державна сільськогосподарська станція Інституту сільського господарства Карпатського регіону (м. Івано-Франківськ, вул. Бандери, 21 А)

E-mail: dmytro.nemish@gmail.com

Савка Марія Володимирівна - перший заступник голови Івано-Франківської обласної державної адміністрації (м. Івано-Франківськ, вул. Грушевського, 21).

E-mail: savka_maria@i.ua

Баланюк Іван Федорович - доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри обліку і аудиту, Державний вищий навчальний заклад «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» (м. Івано-Франківськ, вул. Шевченка, 57)

E-mail: ifbalaniuk@gmail.com

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-8320-6383>

Шеленко Діана Іванівна - кандидат економічних наук, доцент кафедри теоретичної і прикладної економіки, Державний вищий навчальний заклад «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» (м. Івано-Франківськ, вул. Шевченка, 57)

E-mail: dianashelenko@ukr.net

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-9214-7258>

Іванів Софія Іванівна - аспірант кафедри обліку і аудиту, Державний вищий навчальний заклад «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» (м. Івано-Франківськ, вул. Шевченка, 57)

E-mail: sofiia682@ukr.net

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0001-6743-0804>

Постановка проблеми. У процесі здійснення глибоких ринкових перетворень на селі роль і місце особистих селянських господарств (ОСГ) в економіці аграрного сектору суттєво змінилися. В сучасних умовах, за обмеженого ресурсного потенціалу, вони значною мірою забезпечують продовольчу безпеку країни, зайнятість сільського населення, знижуючи соціальну напругу в суспільстві. За ними залишається збереження й еволюційний розвиток сімейного типу господарювання у вітчизняному сільському господарстві, вони являють собою одну з найбільших економічних підвалин сільського розвитку. При переважаючих темпах зростання в корпоративному сегменті сільського господарства, який користується значними перевагами населення продовжують виробляти половину валової продукції галузі, становлять місце прикладання праці понад три чверті зайнятих у ній осіб.

Найпомітнішою ознакою економічного відторгнення господарств населення слугує обмеженість їхнього доступу до ринкової інфраструктури, справедливих цін, засобів державного субсидування. Соціальне відторгнення характеризується практично повним

виключенням осіб, які не мають іншої роботи, крім своїх селянських господарств, зі сфери трудового законодавства і соціального захисту. Інституційне відторгнення проявляється у консервуванні іміджу селянських господарств як «неперспективної» форми господарювання та в їх незадовільному нормативно-правовому, управлінському й організаційному забезпеченні.

Витіснення селянських господарств за межі реальних механізмів функціонування аграрного сектору виступає однією з причин незбалансованості розвитку цього сектору, деформованості його організаційної, галузевої та продуктової структур [1, с. 59]. Воно також веде до поглиблення прірви між аграрним розвитком, який дедалі більше підпорядковується інтересам великого капіталу і сільським розвитком, мета якого - зростання добробуту та поліпшення якості сільських співтовариств. Забезпечення повноцінної інтеграції господарств населення у згадані вище інші сфери ринкового функціонування вітчизняного аграрного сектору є необхідною умовою формування його як цілісного, згуртованого і збалансованого за основними параметрами організму. Йдеться, насамперед, про ту частину селянських

господарств, які демонструють здатність до самостійного господарювання та виробляють вагомі (як для домогосподарств) обсяги товарної сільськогосподарської продукції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні та прикладні аспекти функціонування ОСГ, господарств населення загалом, постійно знаходяться у полі зору економістів-аграрників.

Дослідження сучасних особливостей функціонування особистих селянських господарств, формування їх правового та соціального-економічного статусу знайшло своє відображення у праці Г. В. Спаського, який доводить, що прибутковість селянського господарства залежить від зростання реалізаційних цін на сільськогосподарську продукцію [13, с. 55]. Досліджуючи теоретичні засади трансформації особистих селянських господарств, М. Й. Малік та В. М. Заяць вказують на їх диференціацію за наявністю у них складових підприємницької діяльності та набуття офіційного підприємницького статусу [5, с. 89]. При ґрунтовному висвітленні соціально-економічної природи селянських господарств, їхнього місця і ролі в сільському господарстві, проблем діяльності тощо, позиції авторів щодо шляхів та перспектив їхнього подальшого розвитку залишаються різними - від «з часом відірвуть» до «займуть притаманні їм ніші на аграрних ринках».

Такі особливості селянських господарств у структурі домогосподарств, як збереження та відтворення сільськогосподарських земельних ділянок, ведуть екологічно чисте виробництво виділяє І. В. Свиноус [12, с. 54]. При дослідженні соціально-економічного розвитку особистих селянських господарств В. К. Збарський і М. П. Канінський виокремлюють тенденції їх розвитку [3, с. 57].

У працях вітчизняних науковців розглядаються також питання, які стосуються і розвитку фермерських господарств, зокрема В. М. Власюк, О. А. Роєнко звертають увагу на доцільності розвитку земельно-орендних відносин у фермерських господарствах [2, с. 28]. Проте, на їхню думку, розміри орендної плати не повною мірою влаштовують власників ділянок і не всі орендарі мають можливість її збільшити. При цьому І. Ф. Томич пропонує переглянути резерви земельної реформи в частині оцінки нинішнього стану та нової динаміки розвитку фер-

мерських господарств і на цій основі розробити шляхи застосування нових підходів для подальшого ефективного їх функціонування [14, с. 92].

На можливості втрати традиційних сільських систем фермерськими господарствами порівняно з польським досвідом наголошують І. Козак, І. Баланюк, Д. Шеленко, С. Баланюк, А. Козак, оскільки умови господарювання для фермерів у багатьох аспектах несприятливі й вони можуть покладатися лише на власні сили [16, с. 92].

Погоджуємося із баченням проблеми інституційної формалізації сімейних фермерських господарств, яку досліджують М. Й. Малік, О. Г. Шпикуляк, В. А. Мамчур та вказують на важливість розробки інституційних контурів формування механізму утвердження статусу «сімейна ферма» з урахуванням зарубіжного досвіду [6, с. 75].

Спостерігається також розбіжність думок щодо державного регулювання селянських господарств - від «не втручатися» до «створювати максимально сприятливі умови для розвитку». Водночас детальних пропозицій щодо формування таких сприятливих умов поки що недостатньо.

Мета статті - розкрити та проаналізувати становище особистих селянських господарств у сучасних умовах господарювання.

Методологія дослідження. За методологічну основу дослідження обрано системний метод пізнання процесів розвитку особистих селянських господарств, опрацювання особливостей їх трансформації та інтеграції в сімейні фермерські господарства. Запропонована послідовність методичних прийомів передбачає застосування абстрактно-логічного методу при визначенні сутності статусу особистих селянських господарств та вибіркового обстеження особистих господарств Коломийського району.

Виклад основних результатів дослідження. Неоднорідність господарств населення щодо напрямів та мети господарської діяльності вимагає, на нашу думку, їхньої чіткої диференціації. У типології сімейних ферм США базовим критерієм визначення ферми слугує показник обсягу продажу сільськогосподарської продукції, згідно з яким фермою вважається господарство, виручка від реалізації сільськогосподарської продукції якого становить не менше 1 тис. дол. на рік.

За дослідженнями І. В. Прокопи, Т. В. Беркути та М. Г. Бетлій господарства сільського

населення за рівнем доходу від продажу сільськогосподарської продукції розподіляються так: споживчі - 37 %, товарні - 25%, зі змішаним характером - 38 %. За більш уточненим викладеним методичним підходом авторів можна оцінити частку господарств товарного типу на рівні 26-27 %, частка споживчих господарств становить 47-50%, змішаного типу - 23-27 % [11, с. 82-83].

Отже, майже половину селянських господарств можна розглядати як споживчі, понад 1/4 - як господарства товарного типу і ще близько 1/4 - як господарства змішаного типу. Напрями трансформації особистих селянських господарств у структури підприємницького типу наведено на рис. 1.

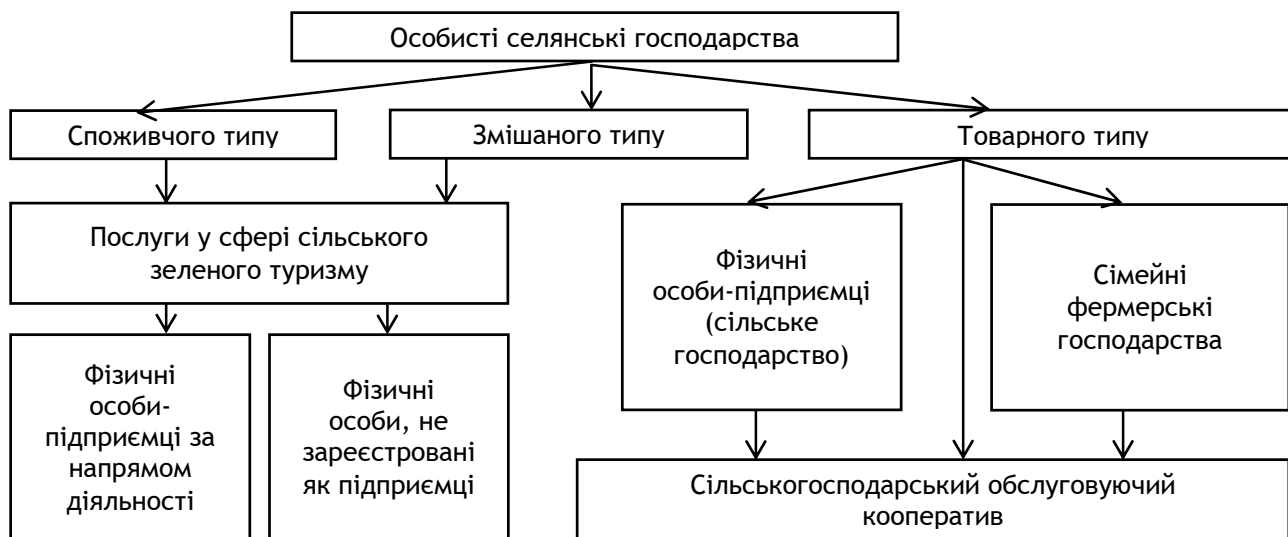

Рис. 1. Типи селянських господарств

Джерело: Розробка авторів.

Особисті селянські господарства споживчого типу, які з тих чи інших причин не можуть займатися сільськогосподарською діяльністю, мають можливість, наприклад, надавати послуги у сфері сільського зеленого туризму. Право особистих селянських господарств займатися сільським зеленим туризмом визначено в статті 1 Закону України «Про особисте селянське господарство» від 15.05.2003 р. № 742 [9].

Сільський зелений туризм як вид діяльності, що не відноситься до підприємницької, включає, зокрема, надання послуг з розміщення та харчування туристів. Для надання послуг із розміщення та харчування туристів власнику садиби не обов'язково реєструватися як приватному підприємцю (ст. 9 Закону України «Про туризм») [10].

Особисті селянські господарства споживчого типу можуть зареєструватися як фізичні особи-підприємці й надавати ширше коло послуг у сфері сільського зеленого туризму, наприклад, організовувати туристичний супровід тощо. Наявність бізнес-плану надає можливість власникам таких господарств одержати дотацію безробітним на започаткування власної справи у сфері сільського зеленого туризму.

Особисті селянські господарства змішаного типу також можуть надавати послуги у сфері сільського зеленого туризму паралельно із виробництвом та реалізацією сільськогосподарської продукції. Оскільки поєднувати такі різні види діяльності досить складно, цим господарствам доцільно об'єднуватися між собою, створювати обслуговуючі кооперативи.

Трансформація ОСГ в ринкові господарські одиниці є складним економічним процесом, залежним від таких чинників: матеріальний добробут, менталітет населення, психологічні чинники, рівень розвитку соціального середовища, державне регулювання та підтримка, збутова інфраструктура й ін. [4, с.16].

Найбільше можливостей трансформуватися у підприємницькі структури мають особисті селянські господарства товарного спрямування. Дослідження свідчать, що особисті селянські господарства, які намагаються реалізувати свою продукцію, втрачають 6-10 % доходу порівняно з фермерськими господарствами.

Найреальніший крок до підвищення ефективності діяльності особистих селянських господарств товарного спрямування - це транс-

формація їх у фермерські господарства та реєстрація приватними підприємцями.

Проте для повного використання потенціалу товарних особистих селянських господарств, заохочення їх до надання офіційного статусу держава має створити сприятливі умови для їх нормального функціонування, основними з яких є:

- надання товарним особистим селянським господарствам та фізичним особам-підприємцям можливості одержання пільгових кредитів на три роки. Для забезпечення безпроблемного доступу до кредитних ресурсів створити спеціальні фонди (як, наприклад, Європейський аграрний фонд розвитку сільської місцевості, який діє у європейських країнах) [17];

- звільнення новостворених сімейних фермерських господарств від сплати всіх податків терміном на п'ять років та надання їм одноразової допомоги;

- законодавча можливість функціонування товарних особистих селянських господарств зі статусом фермерських господарств як із створенням, так і без створення юридичної особи;

- ухвалення державних програм підтримки розвитку сімейних фермерських господарств та передбачити законодавче трактування понять «сімейне фермерське господарство», «сімейна ферма».

В умовах реформування аграрної сфери, через різке скорочення обсягів виробництва в агроформуваннях, зниження доходів селян створилися сприятливі (значною мірою вимушені) передумови для розвитку ОСГ. Вони виконують такі функції: виробничу, продовольчу, соціально-демографічну, виховну, екологічну, організаційну, рекреаційну, культурно-традиційну [7, с. 102].

Критерії класифікації особистих селянських господарств наступні:

- чисельний склад сім'ї;
- розмір земельної ділянки та паїв;
- спеціалізація особистого селянського господарства (у рослинництві: картопля, овочі, плоди та ягоди, вирощування квітів; у тваринництві: молоко, відгодівля великої рогатої худоби, свиней, м'ясо птиці, яйця, мед);
- джерела коштів для існування сім'ї;
- орієнтація особистого господарства сільського населення на різні ринки збуту своєї продукції (повне споживання продукції, часткове споживання з реалізацією на ринку її

надлишку, незначне споживання продукції з переважною її реалізацією на ринку);

- розмір сукупного доходу сім'ї.

У діяльності особистих селянських господарств виділяють три типи: багатогалузеве споживче господарство; товарно-споживче господарство; товарно-багатогалузеве спеціалізоване ринкове господарство.

Перший тип об'єднує, як правило, зайнятих пенсіонерів або громадян, які отримують достатньо високі доходи в сфері суспільного виробництва. Вироблена ними продукція використовується головним чином на власне споживання. Рівень товарності тут дуже низький, їх ще називають натуральними особистими селянськими господарствами.

Другий тип господарств характерний для сімей працівників сільськогосподарських підприємств, що мають можливість отримувати корми, насіння, послуги за низькими цінами.

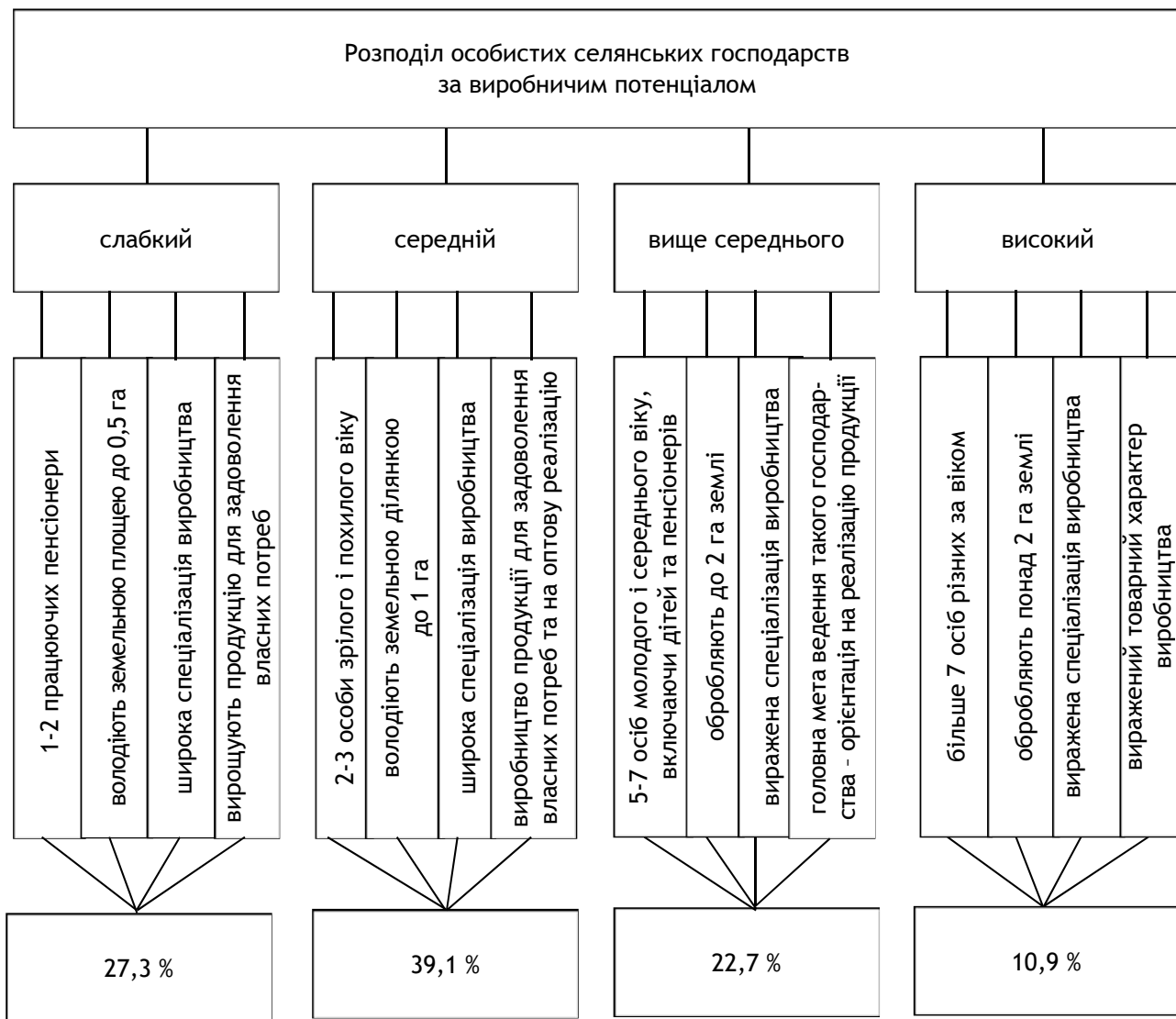
Третій тип господарств вимагає значних затрат праці, його ведуть родини, де наявні непрацюючі, пенсіонери і неповнолітні діти.

Тобто можна стверджувати, що особисте селянське господарство - це форма господарювання селян (фізичних осіб), яка заснована на приватній власності, ведеться силами членів сім'ї (родини) і передбачає виробництво та переробку сільськогосподарської продукції з метою не тільки особистого споживання, а й реалізації її надлишків.

Зважаючи на вищезазначені критерії, було проведено вибіркове обстеження особистих господарств Коломийського району, за результатами якого можна поділити їх наступним чином (рис. 2):

- перша група - господарства з найбільш слабким потенціалом (27,3 %): у своєму складі мають одного-двох непрацюючих пенсіонерів; володіють до 0,5 га землі; характеризуються широкою спеціалізацією; виробництво продукції здійснюється з метою задоволення власних потреб у продуктах харчування;

- друга група - господарства із середнім потенціалом (39,1 %): у своєму складі мають двох-трьох осіб зрілого і похилого віку переважно працюючих; володіють до 1,0 га землі; виробництво продукції широкою спеціалізацією; ведення господарства здійснюється з метою повного самозабезпечення сім'ї продуктами харчування і часткової реалізації їх на ринку (інколи за місцем розташування господарства або вздовж транспортних магістралей);

Рис. 2. Розподіл особистих селянських господарств за виробничим потенціалом, %

Джерело: Розробка авторів.

- третя група - господарства з вище середнім потенціалом (22,7 %): у своєму складі мають осіб молодого і середнього віку, а також їх дітей чи батьків; обробляють до 2,0 га землі; глибше виражена спеціалізація виробництва; головною метою ведення таких господарств є їх орієнтація на реалізацію продукції для задоволення зростаючих матеріальних і духовних потреб всіх членів сім'ї та виховання дітей;

- четверта група - господарства з високим потенціалом, які отримали земельні паї (10,9 %): володіють ділянками (більше 2 га) для ведення товарного сільськогосподарського виробництва.

Отже, розміри ОСГ залежать в основному від складу сім'ї. Із збільшенням чисельного її складу з'являється можливість розширення оброблюваної сім'єю земельної площі, збільшення кількості поголів'я худоби і птиці.

Протягом 2014-2019 рр. стан особистих селянських господарств дещо погіршився. Серед позитивного варто відзначити лише збільшення обсягу сільськогосподарської техніки у власності останніх. Стосовно інших показників їх розвиток характеризується - зменшенням кількості господарств, які утримують худобу та птицю.

Зважаючи на світовий досвід, можна стверджувати, що через дрібні розміри селянські господарства не можуть бути перспективою розвитку аграрного сектору на майбутнє, проте в сучасних умовах вони забезпечують виробництво сільськогосподарської продукції.

На даний час типове особисте селянське господарство виробляє понад 40 видів рослинницької та 8 видів тваринницької продукції:

- овочеві культури (16) - капуста, помідори, огірки, перець, баклажани, часник, цибуля, кріп, петрушка, морква, буряки столові, картопля, кабачки, гарбузи;

- ягоди та фрукти (15) - полуниця, суниця, смородина, агрус, малина, черешня, вишня, слива, яблуко, груша, персик, абрикос, шовковиця, калина, горіх;

- зернові (9) - жито, ячмінь, пшениця, кукурудза, просо, гречка, квасоля, горох, мак;

- кормові (3) - однорічні та багаторічні трави, кормові коренеплоди;

- тваринництво (8) - молоко, м'ясо великої рогатої худоби, м'ясо свиней, м'ясо птиці, яйця курячі, вовна, продукція бджільництва тощо.

У результаті наукового дослідження обґрунтовано кілька варіантів трансформації особистих селянських господарств.

Перший варіант передбачає незмінність існуючого стану особистого селянського господарства для двох категорій селян, за моделі домінуючого розвитку великого товарного сільськогосподарського виробництва. Особисте селянське господарство зберігається як засіб виживання у господарствах сільських жителів, у домогосподарствах без основного годувальника, зокрема, у господарствах одиноких жінок із дітьми та ін. Такі господарства потребують соціальної допомоги.

У такій якості ОСГ можуть виконувати свою соціальну роль протягом тривалого часу - до моменту вирівнювання оплати праці в промисловості і в сільському господарстві. Умовою розвитку цього сценарію є переважання товарного сільськогосподарського виробництва. Цей варіант передбачає пасивний сценарій розвитку ОСГ, оскільки в країні взято курс на розвиток великих сільськогосподарських комплексів.

У зв'язку з цим важливо визначити економічні критерії, за якими можемо розглядати вітчизняних власників ОСГ як фермерів. Вважаємо, що показник товарності господарств може стати одним з основних економічних критеріїв розмежування ОСГ і фермерських господарств. У цьому випадку необхідно керуватися усталеною світовою практикою віднесення господарства до розряду фермерського, а саме: фермерські господарства - ті, які виробляють і реалізують продукцію на суму 1000 дол. США. На нашу думку, для трансформації ОСГ у фермерські господарства необхідна наявність у його власника підприємницьких здібностей (під-

приємницького таланту, почуття господаря, схильності до ризику тощо).

Другий варіант передбачає також збереження селянських господарств в організаційно-виробничому сенсі. Структура сімейно-трудова селянських господарств, які не використовують найману працю, вважається найбільш стійкою, соціально значущою та справедливою формою організації сільського господарства. Для залучення у товарне виробництво таких господарств пропонувалося кооперування, де об'єднуються ті операції аграрно-виробничого циклу, виконання яких у межах окремих господарств неефективно, зокрема: збут, постачання, переробка продукції, меліорація, насінництво і т. д. Спеціалізовані кооперативи, їх називали «вертикальними», можуть багаторазово збільшити первинний потенціал соціальної бази сільського господарства, сімейно-трудова сільських домогосподарств.

Разом із тим модель, що враховує обштинні традиції села для прогресивного перетворення, і модель, що ґрунтується на екологічних і ресурсо- та енергозберігаючих технологіях індивідуального господарства, не вичерпала свого потенціалу в аспекті визнання жителями села її соціокультурної спадковості. Розглядається як доцільне залучення сімейно-трудова селянського господарства — соціальної бази і трудового потенціалу до розвитку сільської сфери, й особливо на компактних територіях, прояву сформованих традиційних общинно-сусідських зв'язків. Значне місце в ній посідає сімейна економіка, серед основних рис якої бажання забезпечити собі хоч якусь зайнятість, а не максимізувати середній рівень прибутку; трудомісткі роботи на нерегульованих ринках із високим ступенем ризику; сімейна, а не наймана праця; взаємна підтримка і кредитування.

Подібний варіант розвитку ОСГ можливий лише за наявності неформальної кооперації як основи співіснування сільського співтовариства, які можуть частково трансформуватися в кооперативи.

Третій альтернативний варіант передбачає розвиток фермерського господарства. У приміських тваринницьких господарствах уже нині переважає товарне виробництво як в організаційно-виробничих межах сімейних господарств, так і на основі сезонного найму сторонніх працівників. Специфіка складного індивідуального виробництва і високо

конкурентного збуту не вимагає кооперації однорідних господарств, що доводить структура організації масиву індивідуальних господарств приміської зони.

Можливо передбачити розвиток частини товарних особистих господарств у фермерські з найманими працівниками, потім подальше їх перетворення у великі приватновласницькі сільськогосподарські підприємства. Головним чином, це господарства, які порівняно віддалені від ринків збуту. Таким особистим господарствам необхідна підтримка ззовні у вигляді банківських кредитів, придбання техніки, передачі землі в довгострокову оренду або користування, якщо вони дбають про збереження родючості землі на перспективу [15, с. 162].

Результати опитування показали, що 70 % власників ОСГ вважають за потрібне створити підприємства дрібнотоварного виробництва і більшість з них (86 %) готова взяти участь у цьому процесі використовуючи матеріальні й нематеріальні активи. Діяльність у формі такого об'єднання дозволить, на думку половини власників ОСГ, вирішити проблеми реалізації продукції, третя частина вважає, що така форма господарювання сприятиме підвищенню доходу, для невеликої частини власників ОСГ дуже важлива можливість технічної оснащеності сільськогосподарського виробництва.

На нашу думку, діяльність особистих селянських господарств свідчить, що на сьогодні важливим джерелом доходів власників ОСГ виступають грошові доходи, тобто заробітна плата, пенсії, стипендії та доходи, отримані від іншої діяльності й наданих послуг. Більша частина виробленої продукції (60 %) використовується на власне споживання і тільки 40 % - на продаж. Отже, враховуючи наведене вище, варто зазначити, що особисті селянські господарства виконують нині переважно споживчу функцію, не мають на меті виробництво товарної продукції, а реалізують лише її надлишки.

Зазначимо, що доходи від ведення особистого селянського господарства залежать від багатьох факторів: як соціальних - наявності працеспроможних членів господарства, кількості членів родини, віку власників, соціального стану, ступеня прояву господарської активності, так і економічних - напряму виробничої діяльності, розміру землекористу-

вання, продуктивності худоби, наявності в господарстві власної техніки та необхідних засобів виробництва, можливості реалізації надлишків виробленої продукції тощо. Адже ці фактори можуть сприяти додатковому виробництву продукції або, навпаки, спричиняти додаткові витрати при веденні особистого селянського господарства.

Аналізуючи дані структури загальних грошових і негрошових доходів сільських домогосподарств Коломийського району, простежується, що за рахунок оплати праці селяни отримали 38,5 % своїх доходів, пенсій та стипендій - 24,4 %, тоді як надходження від підприємницької діяльності та самозайнятості особистих селянських господарств становили 4,3 %. Важливо зазначити, що велика частина надходжень у сільській місцевості приховується. Тобто йдеться про економічну частку діяльності, яка не відображається в статистиці та уникає оподаткування. Структура загальних (грошових та негрошових) доходів сільських домогосподарств у 2019 р. наведена на рис. 3.

Вигідність ведення особистого господарства пояснюється привабливістю діяльності та зацікавленістю господаря через вільний вибір напрямів і способів своєї діяльності, відсутністю оподаткування та соціальних зобов'язань, отримання більшого доходу. Однак переміщення значної частини виробництва в особисті господарства - вимушена ситуація, що стихійно пом'якшує проблеми зайнятості та дохідності праці. Варто зауважити, що підвищення зайнятості селян в ОСГ пов'язане і з певними проблемами, які сьогодні залишаються досить вагомими.

По-перше, це неефективне використання трудового потенціалу через занадто високий рівень ручної праці. Робочий день у такому господарстві не відповідає вимогам трудового законодавства. Власник ОСГ сам працює з великим навантаженням, вимагаючи того ж від членів родини, ігноруючи інколи навіть елементарні правила з техніки безпеки чи санітарно-гігієнічні вимоги. Природно, що така діяльність призводить до передчасного старіння селян та втрати працездатності.

По-друге, сезонність виробництва зумовлює проблему раціонального використання робочої сили - висока інтенсивність праці навесні та восени за відносної незайнятості взимку.

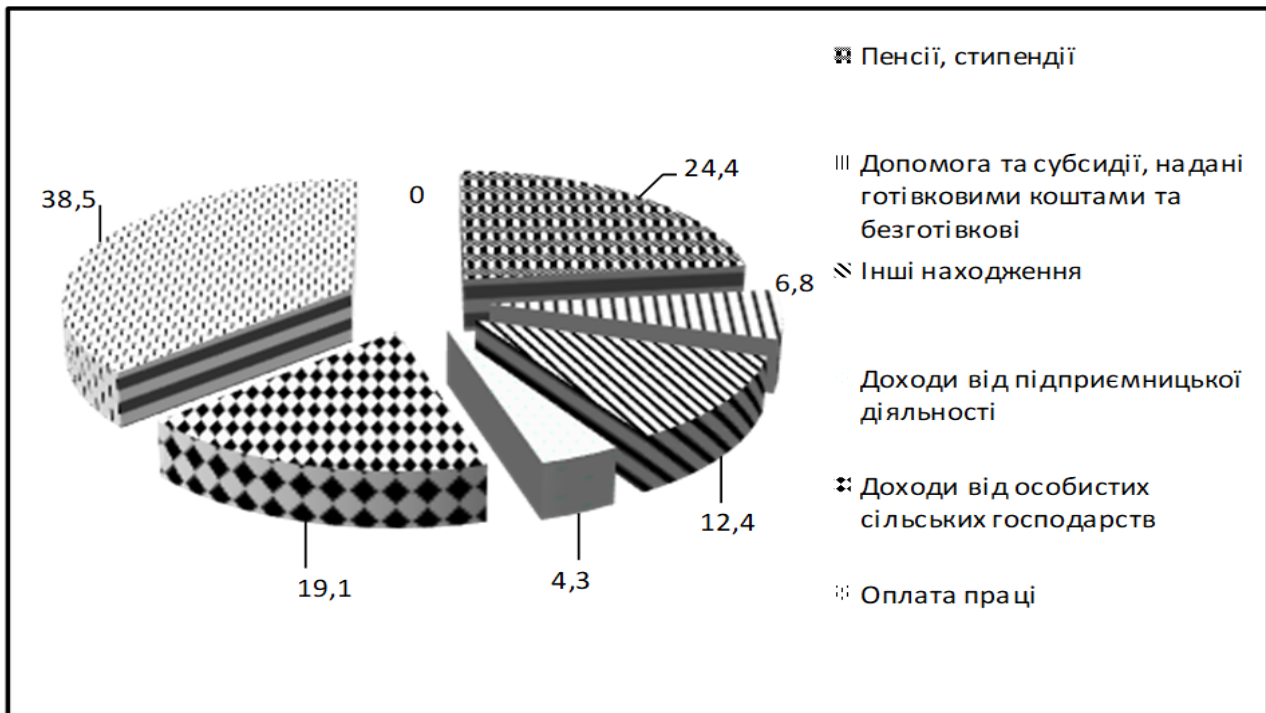

Рис. 3. Структура загальних (грошових та негрошових) доходів сільських домогосподарств у 2019 р., %

Джерело: Розробка авторів.

По-третє, нераціональне використання кваліфікованої робочої сили пов'язане з переходом від висококомеханізованого ведення сільськогосподарського виробництва до простіших його форм. Особа, яка втрачає роботу, стає дезорієнтованою в професійному плані, вимушено втрачаючи інтерес до професійних навиків та мотивацію щодо подальшої реалізації своїх здібностей. Як наслідок - деградація кваліфікованих кадрів в ОСГ. Проте основна проблема зайнятості в ОСГ полягає в тому, що цей вид зайнятості не забезпечує працівнику елементарних соціальних гарантій: робота в ОСГ не зараховується до трудового стажу; селяни, зайняті там, не мають прав на пенсійне забезпечення, соціальне страхування та ін. (правовими нормами не передбачено видачі їм документа - трудової книжки, довідки, що засвідчує факт їх трудової діяльності). У коментарі до Закону України «Про особисте селянське господарство» зазначено лише, що члени ОСГ можуть на добровільній основі зареєструватися у відповідних фондах і сплачувати страхові внески на загальнодержавне соціальне страхування і збір до Пенсійного фонду для того, аби згодом (за необхідності) отримувати соціальні виплати за рахунок коштів соціального та пенсійного забезпечення.

За особливості особистих селянських господарств слід вказати, що такі галузі як

рослинництво, тваринництво та переробка продукції переплітаються, тому чітко встановити витрати на певний вид продукції досить складно. Крім того, в господарствах не ведеться належний облік витрат і прибутку, що ускладнює дану роботу. Праця в особистих селянських господарствах багатофункціональна і переважно фізично важка, вимагає від виконавця значних зусиль (наприклад, заготівля сіна, доїння корів). І якщо в сільськогосподарських підприємствах затрати праці на 1 ц молока становлять у середньому 5,0 - 8,0 люд.-год, то в господарствах населення вони можуть досягати 10-14 люд.-год, що відповідно позначається і на собівартості продукції.

Особисті селянські господарства не мають аналогів у закордонній практиці через масовість їх ведення. Саме вони забезпечили трудову зайнятість селян і стали буферним фактором при зменшенні потреби сільського господарства у трудових ресурсах і нерозвиненості інфраструктури на селі та працюють часто ефективніше, ніж сільськогосподарські підприємства.

Статистичні органи ще не налагодили прямого обліку якісних показників діяльності як домогосподарств у цілому, так і особистих селянських господарств зокрема. Проводиться лише вибіркове обстеження умов життя сільських домогосподарств, у тому

числі доходів і витрат шляхом опитування членів сільських сімей. Інформація стосовно доходів родин, що мають ОСГ, не надається. А тому можна лише орієнтовно мати уявлення про стан їх діяльності.

Трансформація або перетворення ОСГ в інші підприємницькі структури може здійснюватися за певних умов, конкретних цілей, принципів та методів їх реалізації. Діалектично це означає нагромадження таких кількісних змін, які переходять у якісно новий стан. Для трансформації такого господарства в нову форму господарювання повинні бути створені певні умови, а саме: зміна організаційно-правового статусу; право власності на землю і можливість розширення ділянки для ведення товарного виробництва; матеріально-технічна база виробництва; стартовий капітал для розвитку виробництва; розвиток інфраструктури; трудові ресурси; створення необхідних соціальних умов і соціально-правового захисту ОСГ та його працівників; вирішення екологічних проблем; переваги в оподаткуванні.

Результати узагальнення досвіду роботи ОСГ Прикарпаття дозволяють висловити пропозиції відносно умов трансформації особистих селянських господарств у підприємницькі структури:

- особиста зацікавленість, мотивація і підприємницька ініціатива власників ОСГ;

- створення системи гарантій правового і соціального захисту від безсистемних, безкінечних перевірок, деталізованої звітності;

- розвиток пільгового кредитування для придбання техніки;

- видача безвідсоткових цільових кредитів ОСГ для придбання племінного молодняку і сортового насіння та компенсація частини їх витрат;

- гарантована закупівля сільськогосподарської продукції ОСГ за ринковими цінами з урахуванням якості, біологічної цінності та екологічної безпеки (на основі лабораторних досліджень);

- створення районних мобільних науково-консультаційних, інформаційних центрів, а на місцевому рівні - центрів агротехнічного і ветеринарного обслуговування.

Порівняно з іншими організаційно-правовими формами ОСГ мають багато переваг: їх діяльність не потребує реєстрації та не оподатковується, вони не ведуть облік і не подають звітність, при цьому мають очевидні фіскальні преференції. Проте на роз-

виток цих господарств впливає ряд перепон, адже сучасна аграрна політика спрямована більшою мірою на забезпечення розвитку сільськогосподарських підприємств через розширення їх прав і можливостей порівняно з господарствами сільського населення. Діяльність особистих селянських господарств не охоплена системою кредитування, їх інтереси недостатньо враховані в програмах підтримки сільськогосподарських виробників, проблематичним залишається й питання соціального та пенсійного страхування членів згаданих господарств. Крім того, нині відбувається формування стохастичної системи заготівлі продукції, в якій на ОСГ припадає незначна частка ринку. І основна причина цього - відсутність у них закріпленого статусу сільськогосподарського товаровиробника.

Сьогодні ОСГ опинилися на порозі змін, які продиктовані як внутрішніми чинниками, особливо розвитком аграрного ринку та великомасштабного виробництва, так і зовнішніми - посиленням євроінтеграційних процесів та експортної орієнтації сільського господарства. Підписавши Угоду про асоціацію з Європейським Союзом, Україна взяла на себе зобов'язання впроваджувати політичні, соціально-економічні, правові та інституціональні реформи. Очевидно, що вони впливатимуть і на ОСГ - найменш захищених, проте важливих виробників сільськогосподарської продукції. Виконання умов Угоди, незважаючи на істотні вигоди, може загрожувати розвитку дрібних виробників сільськогосподарської продукції. Так, зростаючі вимоги до якості продукції здатні спричинити зменшення обсягів виробництва в ОСГ. Зниження імпортного мита посилить конкуренцію на внутрішньому ринку з боку країн Європейського Союзу, що може призвести до втрати частини вітчизняного ринку та припинення діяльності господарств, які не будуть спроможними пристосуватися. Водночас можливе скорочення доступу продукції вітчизняних виробників на ринок ЄС через невідповідність євростандартам. Відсутність державної підтримки, недоступність фінансових ресурсів для малих господарств поглиблюватимуть технологічне відставання від європейських конкурентів.

З прийняттям Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про фермерське господарство» щодо стимулювання створення та діяльності сімейних фермерських господарств» здійснено спробу інсти-

туціонального закріплення статусу ОСГ через їх трансформацію в сімейні фермерські господарства. Законом передбачено, що діяльність сімейного фермерського господарства може здійснюватись у статусі юридичної особи або фізичної особи - підприємця, проте лише за умови, що в його підприємницькій діяльності використовується праця тільки членів цього господарства (залучення інших громадян може здійснюватися виключно для виконання сезонних та окремих робіт, які безпосередньо пов'язані з діяльністю господарства і потребують спеціальних знань чи навичок) [8]. Проста формалізація статусу має сумнівні шанси для визнання суб'єктами господарювання. На нашу думку, мета згаданого закону полягає не стільки в поліпшенні умов функціонування ОСГ, скільки у виведенні з тіні дрібних виробників сільськогосподарської продукції та їх оподаткуванні.

Стосовно другого напрямку розвитку ОСГ - вдосконалення виробничо-господарської діяльності, то тут можна виокремити зменшення виробничих витрат, нарощування обсягів виробництва, підвищення якості, конкурентоспроможності продукції тощо. Досягти цього можна шляхом диверсифікації та еспубліказації діяльності господарств, їх кооперації, а також використання ними інновацій.

Висновки. Займаючи свою «нішу» в суспільному поділі праці, особисті селянські господарства виконують властиву для них функцію самозабезпечення і самозбереження селянських сімей. Але найголовніше те, що у період становлення ринкових відносин в Україні ОСГ дозволяють пом'якшити проблему зайнятості сільського населення та значно стабілізувати соціальну ситуацію на селі.

Аналіз практики функціонування особистих селянських господарств протягом

останніх років дозволив виділити основні стримуючі чинники їхнього розвитку, як повноцінної складової вітчизняного аграрного сектору. До них можна віднести низьку частку обстежених господарств, які займаються сільськогосподарською діяльністю; відсутність даних про економічну ефективність сільськогосподарської діяльності, що в поєднанні з першим чинником по суті переводить особисті селянські господарства в розряд тіньової економіки; залишки синдрому «підсобності», нав'язаного особистим селянським господарствам за часів колгоспно-радгоспного господарювання; практичне витіснення їх із системи державної підтримки сільського господарства; ігнорування потреб особистих селянських господарств у процесі формування ринкової інфраструктури аграрного сектору; невпорядкованість трудового статусу осіб, зайнятих в особистих селянських господарствах, виведення їх за межі системи державного соціального страхування.

Отже, можна констатувати, що економічні та правові норми, зокрема, чинне законодавство та державна аграрна політика, поступово витісняють ОСГ з інституціонального середовища аграрного сектору, гальмуючи при цьому їх подальший розвиток. Це виступає однією з причин їх незбалансованого розвитку через деформацію його організаційної, галузевої та продуктової структур. Така ситуація спричиняє поглиблення різниці між аграрним розвитком, який дедалі більше підпорядковується інтересам великого капіталу, і сільським розвитком, мета якого - зростання добробуту і поліпшення діяльності сільських громад. Щоб не втратити важливого виробника сільськогосподарської продукції та зберегти специфічний сільський устрій, необхідно сформулювати умови для подальшого розвитку ОСГ.

Список бібліографічних посилань

1. Баланик І. Ф., Козак І. І., Шеленко Д. І. Формування внутрішнього економічного механізму розвитку організаційно-правових форм сільськогосподарських підприємств. *Економіка АПК*. 2019. № 5. С. 59-67.
2. Власюк В. М., Роєнко О. А. Розвиток земельно-орендних відносин у фермерських господарствах Черкаської області. *Економіка АПК*. 2001. № 8. С. 27-30.
3. Збарський В. К., Канінський М. П. Тенденції розвитку особистих селянських господарств. *Агроінком*. 2008. № 5-6. С. 56-61.
4. Малік М. Й., Шпикуляк О. Г. Тенденції і перспективи розвитку особистих селянських господарств. *Економіка АПК*. 2018. № 1. С. 11-19

References

1. Balaniuk, I.F., Kozak, I.I., & Shelenko, D.I. (2019). Formuvannya vnutrishnoho ekonomichnoho mekhanizmu rozvytku orhanizatsiino-pravovykh form silskohospodarskykh pidpriemstv [Formation of internal economic mechanism for development of organizational and legal forms of agricultural enterprises]. *Ekonomika APK*, 5, pp. 59-67 [In Ukrainian].
2. Vlasjuk, V.M. & Roienko, O.A. (2001). Rozvytok zemelno-orendnykh vidnosyn u fermerskykh hospodarstvakh Cherkaskoi oblasti [Development of land-lease relations in the farms of Cherkasy region]. *Ekonomika APK*, 8, pp. 27-30 [In Ukrainian].
3. Zbarskyi, V.K. & Kanynskiy, M.P. (2008). Tendentsii rozvytku osobystykh selianskykh hospodarstv [Trends in the development of personal farms]. *Ahroinkom*, 5-6, pp. 56-61 [In Ukrainian].

5. Малік М. Й., Заяць В. М. Теоретичні засади та напрями трансформації особистих селянських господарств. *Економіка АПК*. 2013. № 5. С. 87-95.

6. Малік М. Й., Шпикуляк О. Г., Мамчур В. А. Інституційна формалізація розвитку сімейних фермерських господарств в Україні. *Економіка АПК*. 2018. № 10. С. 72-86.

7. Організаційно-економічне забезпечення розвитку сімейних фермерських господарств: монографія / Лупенко Ю. О., Малік М. Й., Шпикуляк О. Г. та ін. Київ: ННЦ «ІАЕ», 2019. 212 с.

8. Про внесення змін до Закону України «Про фермерське господарство» щодо стимулювання створення та діяльності сімейних фермерських господарств: Закон України (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2016. № 21. ст. 406). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1067-19>.

9. Про особисте селянське господарство: Закон України від 15.05.2003 р. № 742-IV. URL: <http://www.zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=742-15>.

10. Про туризм: Закон України від 15.09.1995 р. № 324/95-ВР URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/show/324/19-%D0%B2%D1%80>

11. Прокопа І. В., Беркута Т. В., Бетлій М. Г. Диференціація господарств населення за характером виробництва: наслідки ринкової трансформації. *Економіка і прогнозування*. 2010. № 3. С. 74-89.

12. Свиноус Г. В. Методологічні аспекти трактування поняття «Особисте селянське господарство». *Агроінком*. 2008. № 5-6. С. 53-56.

13. Спаський Г. В. Розвиток сімейних фермерських господарств регіону. *Економіка АПК*. 2019. № 5. С. 49-59.

14. Томич І. Ф. Завершення земельної реформи в умовах розвитку фермерських господарств та приватних власників. *Економіка АПК*. 2009. № 3. С. 92-93.

15. Balaniuk I., Kozak I., Shelenko D., Balaniuk S., Kozak H. Forecasting of gross agricultural output of agrarian enterprises of Ukraine: case study with STELLA software. *Economic Studies (Ikonomicheski Izsledvania)*. 2019. № 28 (5). P. 148-163. [In English].

16. Kozak I., Balaniuk I., Szelenko D., Balaniuk S., Kozak H. Traditional village system - case study from the Krempna Commune (Poland). 2019, Vol. 38, No. 1. P. 87-100.

17. Noichl M. Report on the state of play of farmland concentration in the EU: how to facilitate the access to land for farmers (2016/2141(INI)). *Committee on Agriculture and Rural Development. European Parliament*. 2017. P. 18 [In English].

4. Malik, M.Y. & Shpykuliak, O.H. (2018). Tendentsii i perspektyvy rozvytku osobystykh se-lianskykh hospodarstv [Trends and prospects of development of personal peasant farms]. *Ekonomika APK*, 1, pp. 11-19 [In Ukrainian].

5. Malik, M.Y. & Zaiats, V.M. (2013). Teoretychni zasady ta napriamy transformatsii osobystykh selianskykh hospodarstv [Theoretical principles and directions of transformation of personal peasant farms]. *Ekonomika APK*, 5, pp. 87-95 [In Ukrainian].

6. Malik, M.Y., Shpykuliak, O.H., & Mamchur, V.A. (2018). Instytutsiina formalizatsiia rozvytku simeinykh fermerskykh hospodarstv v Ukraini [Institutional formalization of development of family farms in Ukraine]. *Ekonomika APK*, 10, pp. 72-86 [In Ukrainian].

7. Lupenko, Yu.O., Malik, M.Y., Shpykuliak, O.H., et al. (2019). *Orhanizatsiino-ekonomichne zabezpechennia rozvytku simeinykh fermerskykh hospodarstv: monohrafiia [Organizational and economic support for the development of family farm farms: monograph]*. Kyiv: NNTs "IAE" [In Ukrainian].

8. Pro vnesennia zmin do Zakonu Ukrainy "Pro fermerske hospodarstvo" shchodo stymuliuвання stvorennia ta diialnosti simeinykh fermerskykh hospodarstv: Zakon Ukrainy (2016). *Vidomosti Verkhovnoi Rady (VVR)*, 21, p. 406. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1067-19> [In Ukrainian].

9. Pro osobyste selianske hospodarstvo: Zakon Ukrainy vid 15.05.2003 № 742-IV (zi zminamy) [On personal peasant economy: Law of Ukraine from 15.05.2003 No. 742-IV (with changes)]. *Zakon.Rada*. Retrieved from: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/742-15> [In Ukrainian].

10. Pro turyzm: Zakon Ukrainy vid 15.09.1995 [On tourism: Law of Ukraine of 15.09.1995] *Zakon.Rada*. Retrieved from: <http://zakon4.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/show/324/19-%D0%B2%D1%80> [In Ukrainian].

11. Prokopa, I.V., Berkuta, T.V., & Betlii, M.H. (2010). Dyferentsiatsiia hospodarstv naselennia za kharakterom vyrobnytstva: naslidky rynkovoї transformatsii [Differentiation of households by the nature of production consequences of market transformation]. *Ekonomika i prohnozuvannia*, 3, pp. 74-89 [In Ukrainian].

12. Svyynous, I.V. (2008). Metodolohichni aspekty traktuvannia poniattia "Osobyste selianske hospodarstvo" [Methodological aspects of interpretation of the concept of "Personal peasant economy"]. *Ahroinikom*, 5-6, pp. 53-56 [In Ukrainian].

13. Spasky, H.V. (2019). Rozvytok simeinykh fermerskykh hospodarstv rehionu [Development of family farms in the region]. *Ekonomika APK*, 5, pp. 49-59 [In Ukrainian].

14. Tomych, I.F. (2009). Zavershennia zemelnoi reformy v umovakh rozvytku fermerskykh hospodarstv ta pryvatnykh vlasnykiv [Completion of land reform in the conditions of development of farms and private owners]. *Ekonomika APK*, 3, pp. 92-93 [In Ukrainian].

15. Balaniuk, I., Kozak, I., Shelenko, D., Balaniuk, S., & Kozak-Balaniuk, I. (2019). Forecasting of gross agricultural output of agrarian enterprises of Ukraine: case study with STELLA software. *Economic Studies (Ikonomicheski Izsledvania)*, 28 (5), pp. 148-163 [In English].

16. Kozak, I., Balaniuk, I., Szelenko, D., Balaniuk, S., & Kozak, H. (2019). Traditional village system - case study from the Krempna Commune (Poland). *Ekolygiia (Bratislava)*, Vol. 38, No. 1, pp. 87-100 [In English].

17. Noichl, M. (2017). *Report on the state of play of farmland concentration in the EU: how to facilitate the access to land for farmers (2016/2141(INI))*. Committee on Agriculture and Rural Development. European Parliament [In English].

Nemish D.V., Savka M.V., Balaniuk I.F., Shelenko D.I., Ivaniv S.I. Development of private peasant households and their transformation into family farms

The purpose of the article is to highlight and analyse the situation of private peasant households in the current economic conditions.

Research methods. *The methodological basis of the study is the systematic method of knowledge used for determining processes of the development of private peasant households, as well as studying peculiarities of their transformation and integration into family farms. The proposed sequence of methodical techniques involves active use of the following methods: the abstract and logical method for determining nature of the status of private peasant households; graphic method for obtaining synthesized idea of the research object, identifying its components, establishing causal relationships, and providing sample survey of private households in one of the regions of Ivano-Frankivsk region; summarizing for formulating conclusions on the research object.*

Research results. *The social and economic prerequisites for the formation of private households as subjects of entrepreneurial activity were considered. The main restraining factors of their development as a complete component of agrarian agriculture were identified.*

The example of differentiation of private peasant households by a level of up-course from sale of agricultural products was shown. Basic directions, institutional prerequisites and possibilities of transformation of private peasant households into entrepreneurial entities were given.

Problems of employment and incomes of rural population in private peasant households of Ivano-Frankivsk region were investigated. The structure of production of basic products in households and the structure of monetary and non-monetary incomes of rural households were analysed.

Elements of scientific novelty. The justification of dependence of incomes on the maintenance of the personal peasant economy on the following factors was further developed: as social factors were considered presence of able-bodied members of the economy, number of family members, age of owners, social status, degree of manifestation of economic activity; and as economic: direction of production activity, size of land use, yield, cattle productivity, availability of the own equipment and necessary means of production in the farm, possibility of realization of surplus of the produced products, etc.

Practical significance. Proposals on directions of transformation of private peasant households into entities of entrepreneurial type were developed. It has been stated that private peasant households of commodity orientation are most likely to be transformed into entrepreneurial entities. Figs.: 3. Refs.: 17.

Keywords: private peasant households; private peasant households of commodity orientation; transformation of private peasant households; family farms; household incomes; agricultural products.

Nemish Dmytro Vasyliovych - candidate of economic sciences, senior research fellow, head of economics department, Precarpathian State Agricultural Experimental Station of the Agricultural Institute in Carpathian Region (21A, Bandery st., Ivano-Frankivsk)

E-mail: dmytro.nemish@gmail.com

Savka Mariia Volodymyrivna - first deputy chairman of the Ivano-Frankivsk Regional State Administration (21, Hrushevskoho st., Ivano-Frankivsk)

E-mail: savka_maria@i.ua

Balaniuk Ivan Fedorovych - doctor of economic sciences, professor, head of the department of accounting and auditing, Vasyl Stefanyk Precarpathian National University (57, Shevchenka st., Ivano-Frankivsk)

E-mail: ifbalaniuk@gmail.com

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-8320-6383>

Shelenko Diana Ivanivna - candidate of economic sciences, associate professor (docent) of department of accounting and auditing, Vasyl Stefanyk Precarpathian National University (57, Shevchenka st., Ivano-Frankivsk)

E-mail: dianashelenko@ukr.net

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-9214-7258>

Ivaniv Sofiia Ivanivna - postgraduate student of the department of accounting and auditing, Vasyl Stefanyk Precarpathian National University (57, Shevchenka st., Ivano-Frankivsk)

E-mail: sofiiia682@ukr.net

Немиш Д. В., Савка М. В., Баланюк И. Ф., Шеленко Д. И., Иванов С. И. Развитие личных крестьянских хозяйств и их трансформация в семейные фермерские

Цель статьи - раскрыть и проанализировать положение личных крестьянских хозяйств в современных условиях хозяйствования.

Методика исследования. Методологической основой исследования избран системный метод познания процессов развития личных крестьянских хозяйств, отработки особенностей их трансформации и интеграции в семейные фермерские хозяйства. Предложенная последовательность методических приемов предполагает применение абстрактно-логического метода при определении сущности статуса личных крестьянских хозяйств; графического - для получения синтезированного представления относительно объекта исследования, выявления его составляющих, установление причинно-следственных связей; выборочного обследования личных хозяйств одного из районов Ивано-Франковской области и обобщения - для формулирования выводов относительно объекта исследования.

Результаты исследования. Рассмотрены социально-экономические предпосылки становления личных крестьянских хозяйств как субъектов предпринимательской деятельности. Выделены основные сдерживающие факторы их развития как полноценной составляющей аграрного сектора. Показан пример дифференциации личных крестьянских хозяйств по уровню дохода от продажи сельскохозяйственной продукции. Приведены основные направления, институциональные предпосылки и возможности трансформации личных крестьянских хозяйств в предпринимательские структуры. Исследованы проблемы занятости и доходов сельского населения в личных крестьянских хозяйствах Ивано-Франковской области. Проанализирована структура производства основных видов продукции в хозяйствах населения и структура денежных и неденежных доходов сельских домохозяйств.

Элементы научной новизны. Углублено обоснование зависимости доходов от ведения личного крестьянского хозяйства от следующих факторов: социальных - имеющих трудоспособных членов хозяйства, количества членов семьи, возраста владельцев, социального состояния, степени проявления хозяйственной активности; экономических - направления производственной деятельности, размера землепользования, урожайности, продуктивности скота, наличия в хозяйстве собственной техники и необходимых средств производства, возможности реализации излишков продукции и т. п.

Практическая значимость. Разработаны предложения по направлениям трансформации личных крестьянских хозяйств в структуре предпринимательского типа. Показано, что наиболее возможностей трансформироваться в предпринимательские структуры имеют личные крестьянские хозяйства товарного направления. Илл.: 3. Библиогр.: 17.

Ключевые слова: личные крестьянские хозяйства; личные крестьянские хозяйства товарного направления; трансформация личных крестьянских хозяйств; семейные фермерские хозяйства; доходы домохозяйств; сельскохозяйственная продукция.

Немиш Дмитрий Васильевич - кандидат экономических наук, старший научный сотрудник, заведующий отделом экономики, Прикарпатская государственная сельскохозяйственная станция Института сельского хозяйства Карпатского региона (г. Ивано-Франковск, ул. Бандеры, 21 А)

E-mail: dmytro.nemish@gmail.com

Савка Мария Владимировна - первый заместитель главы Ивано-Франковской областной государственной администрации (г. Ивано-Франковск, ул. Грушевского, 21).

E-mail: savka_maria@i.ua

Баланюк Иван Фёдорович - доктор экономических наук, профессор, заведующий кафедрой учёта и аудита, Государственное высшее учебное заведение «Прикарпатский национальный университет имени Василия Стефаника» (г. Ивано-Франковск, ул. Шевченко, 57)

E-mail: ifbalaniuk@gmail.com

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-8320-6383>

Шеленко Диана Ивановна - кандидат экономических наук, доцент кафедры учёта и аудита, Государственное высшее учебное заведение «Прикарпатский национальный университет имени Василия Стефаника» (г. Ивано-Франковск, ул. Шевченко, 57)

E-mail: dianashelenko@ukr.net

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-9214-7258>

Иванив София Ивановна - аспирант кафедры учёта и аудита, Государственное высшее учебное заведение «Прикарпатский национальный университет имени Василия Стефаника» (г. Ивано-Франковск, ул. Шевченко, 57).

E-mail: sofiia682@ukr.net

Стаття надійшла до редакції 20.01.2020 р.

Фахове рецензування: 02.02.2020 р.

Бібліографічний опис для цитування:

Неміш Д. В., Савка М. В., Баланюк І. Ф., Шеленко Д. І., Іванів С. І. Розвиток особистих селянських господарств та їх трансформація у сімейні фермерські. *Економіка АПК*. 2020. № 2. С. 54 – 67. <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202002054>

Nemish, D. V., Savka, M. V., Balaniuk, I. F., Shelenko, D. I. & Ivaniv, S. I. (2020). Rozvytok osobystykh selianskykh hospodarstv ta yikh transformatsii v simeini fermerski. [Development of private peasant households and their transformation into family farms]. *Ekonomika APK*, 2, pp. 54 – 67. [In Ukrainian]. <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202002054>

* * *

Новини АПК

Запровадження обігу сільськогосподарських земель має здійснюватися в інтересах українських селян - Юрій Лупенко

Запровадження обігу сільськогосподарських земель в Україні має здійснюватися, у першу чергу, в інтересах українського селянства. Таку позицію вітчизняні вчені-аграрники відстоюють з 1991 року, зазначив віцепрезидент НААН, директор Національного наукового центру «Інститут аграрної економіки», академік НААН **Юрій Лупенко**, виступаючи на Позачерговому з'їзді Громадської спілки «Аграрний союз України», що відбувся 5 лютого 2020 року в Києві.

За його словами, науковцями Інституту аграрної економіки була розроблена вітчизняна селозберігаюча модель запровадження обігу земель сільськогосподарського призначення. Вона, зокрема, передбачає поетапний підхід: спочатку для фізичних осіб, які проживають у сільській місцевості та працюють у сільському господарстві, і лише через 3-5 років - для сільськогосподарських підприємств. Ця модель доповідалась на парламентських слуханнях із земельних питань у 2017 та 2019 роках, обговорювалась і в цілому була підтримана Аграрним союзом України та Асоціацією фермерів і землевласників України, з нею погоджувався Міністерство аграрної політики та продовольства України, зазначив **Юрій Лупенко**.

Пропозиції науковців були направлені до Комітету Верховної Ради України з питань аграрної та земельної політики у вигляді постатейних змін до проєкту Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обігу земель сільськогосподарського призначення, який виноситься на друге читання (реєстр. № 2178-10). Однак найбільш принципові пропозиції з них поки що залишаються неврахованими, поінформував доповідач. Серед них, зокрема, запровадження обігу спочатку для фізичних осіб, спеціальні вимоги до покупців (проживання та особиста зайнятість за місцем розташування земельної ділянки), обмеження концентрації земельної власності в одного покупця не більше 300-500 га.

У вітчизняних аграріїв є підстави і можливості для того, щоб їхні інтереси були максимально враховані при запровадженні обігу сільськогосподарських земель, підсумував **Юрій Лупенко**.

Прес-служба ННЦ «Інститут аграрної економіки»